

Journal of Islamic Human Rights
Volum 2, Consecutive Number 1, 2024

Journal Homepage: <https://islamichumanrights.ir/>

This is an Open Access paper licensed under the Creative Commons License CC-BY 4.0 license.



Feasibility Assessment of the Iranian Government's Litigation Concerning Damages Caused By War-Mines in the War Imposed by Iraq on Iran

Negar Mofakham Naser Eslami¹ , Ahmad Momeni Rad^{2*} 

1. University Lecturer Payam Noor University, Bonab, East Azerbaijan Province, Iran.

negar.mofakhamna@ut.ac.ir

2. Associate Professor, Tehran University, Tehran, Iran.

momenirad@ut.ac.ir

Abstract

The Iraq-Iran War (1980-1988) was one of the longest and bloodiest wars of the 20th century. This war not only caused great loss of life and property to both countries, but also left long-term effects and consequences. One of the most important of these consequences is the widespread contamination of Iranian soil with war mines. More than three decades after the end of the war, these mines continue to pose a serious threat to the lives and property of the Iranian people and have hindered the economic and social development of the contaminated areas. One of the unfortunate aspects of this war is Iraq's indiscriminate use of anti-personnel mines, which has caused significant loss of life, property, and the environment. This research attempts to assess the feasibility of the Iranian government's lawsuit in international and national courts by examining the legal and political (non-legal) dimensions and whether the Iranian government can, based on the rules of international law, sue Iraq in the International Court of Justice or other competent international authorities in order to compensate the victims for the damages caused by war mines.

Keywords: anti-personnel mines, competent international authorities, human and environmental damages, imposed war, international courts, international responsibility of the state, jurisdiction of domestic

- Mofakham Naser Eslami, N., Momeni Rad, A. (2025). Feasibility Assessment of the Iranian Government's Litigation Concerning Damages Caused By War-Mines in the War Imposed by Iraq on Iran, *Journal of Islamic Human Rights*, 2(1), 1-29.



مجله حقوق بشر اسلامی

دوره دوم - شماره اول - ۱۴۰۴

صفحات ۱-۲۹ (مقاله پژوهشی)

تاریخ: دریافت ۱۴۰۳/۰۷/۲۷ - پذیرش ۱۴۰۴/۰۸/۰۴ - انتشار ۱۴۰۴/۰۸/۰۹

امکان‌سنجی دادخواهی دولت ایران در زمینه خسارات ناشی از مین‌های جنگی در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران

نگار مفخم ناصراسلامی^۱، احمد مؤمنی‌راد^{۲*}

۱. مدرس دانشگاه، دانشگاه پیام نور بناب، آذربایجان شرقی، ایران. negar.mofakhamna@ut.ac.ir

۲. دانشیار دانشگاه تهران، تهران، ایران. momenirad@ut.ac.ir

چکیده

جنگ تحمیلی عراق علیه ایران (۱۹۸۸-۱۹۸۰) یکی از طولانی‌ترین و خونین‌ترین جنگ‌های قرن بیستم بود. این جنگ نه تنها خسارات جانی و مالی فراوانی به هر دو کشور وارد کرد، بلکه آثار و تبعات بلند مدتی نیز به جای گذاشت. یکی از مهم‌ترین این تبعات، آلودگی گسترده خاک ایران به مین‌های جنگی است. این مین‌ها همچنان پس از گذشت بیش از سه دهه از پایان جنگ، خطری جدی برای جان و مال مردم ایران محسوب می‌شوند و مانع توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق آلوده شده‌اند. یکی از جنبه‌های ناگوار این جنگ، استفاده بی‌رویه عراق از مین‌های ضد نفر است که خسارات جانی، مالی و زیست‌محیطی قابل توجهی بر جای گذاشته است. این پژوهش سعی دارد با بررسی ابعاد حقوقی و سیاسی (غیر حقوقی)، امکان‌سنجی دادخواهی دولت ایران در محاکم بین‌المللی و ملی را ارزیابی کند و اینکه آیا دولت ایران می‌تواند با استناد به قواعد حقوق بین‌الملل، از عراق در دیوان بین‌المللی دادگستری یا سایر مراجع صالح بین‌المللی به منظور جبران خسارات وارده ناشی از مین‌های جنگی نسبت به قربانیان شکایت کند یا خیر.

کلیدواژه: جنگ تحمیلی، خسارات انسانی و زیست‌محیطی، صلاحیت دادگاه‌های داخلی و بین‌المللی، مراجع صالح بین‌المللی، مسئولیت بین‌المللی دولت، مین ضد نفر

- مفخم ناصراسلامی، نگار؛ مؤمنی راد، احمد. (۱۴۰۴). امکان‌سنجی دادخواهی دولت ایران در زمینه خسارات ناشی از مین‌های جنگی در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، مجله حقوق بشر اسلامی، ۱(۲)، صفحات ۱-۲۹.

مقدمه

مین جنگی، پس از اختراع و آغاز به کارگیری در نیروهای مسلح کشورها، همواره یکی از پر استفاده ترین سلاح‌های ارتش‌های جهان بوده است. مین جنگی نخست در جنگ‌های زمینی به کار رفت ولی با گذشت زمان، مین‌های دریایی نیز وارد عرصه شدند. مین‌های ساحلی است که برای انفجار نیازی به حضور عامل انسانی خودی برای فعال کردن سازکار حمله ندارد، بلکه در واکنش به فشار یا عبور مجاورتی هدف، عمل کرده و منفجر می‌شود. کاربرد مین در مخاصمات مسلحانه به بروز خسارات گسترده‌ای به انسان و وسایل نقلیه نظامی انجامیده است. به ویژه، مین‌های ضد نفر با انفجار بسیار نزدیک به افراد - اعم از نظامی و غیرنظامی - یا سبب مرگ شده یا در غیر آن صورت، آسیب جبران‌ناپذیری به فرد وارد می‌کنند. این آسیب در بسیاری از موارد شامل قطع عضو و گاه منجر به از دست رفتن شنوایی یا بینایی فرد می‌شود. فجایع گسترده ناشی از کاربرد مین‌های جنگی، سبب شد تا جامعه بین‌المللی در نیمه دوم جنگ سرد به سوی ممنوع کردن آن گام بردارد. از جمله، می‌توان به کنوانسیون منع کاربرد، انباشت، تولید و انتقال مین‌های ضد پرسنل و امحای آن‌ها معروف به کنوانسیون ۱۹۹۷ اتاوا (The Ottawa Convention) اشاره کرد. افزون بر آن، برخی کشورها براساس حقوق داخلی خود به منع این دسته از مین‌های جنگی تن داده‌اند. بر این مبنا پاسخ به سه پرسش اصلی ضروری است.

- پرسش ۱: آیا حقوق بین‌الملل عرفی کاربرد مین‌های ضد نفر را ممنوع کرده است؟
 پرسش ۲: استفاده از مین‌های ضد نفر در جنگ هشت ساله ایران و عراق طبق حقوق بین‌الملل آن هنگام چه حکمی داشت؟
 پرسش ۳: در صورت ممنوعیت کاربرد این مین‌ها در جنگ فوق، چه راه‌هایی برای احقاق حق دولت ایران وجود دارد؟

فرضیه ۱: در حال حاضر تعداد زیادی از دولت‌ها (۱۶۴ دولت عضو ملل متحد) عضو کنوانسیون اتاوا هستند. با این وجود، نمی‌توان منع کاربرد مین‌های ضد نفر را یک عرف جهانی دانست. دولت‌های دیگری عضو کنوانسیون نیستند و برخی از آن‌ها قدرت‌های نظامی هستند. همچنین، تداوم تولید و به کارگیری مین‌های ضد نفر و حق شرط‌های (رزرو) مشابه و متعدد وارد به کنوانسیون، می‌تواند نشانه ضعف استدلال در تبدیل قاعده به عرف عام باشد.

فرضیه ۲: در سال‌های ۱۹۸۸-۱۹۸۰ که جنگ ایران و عراق جریان داشت، هنوز کنوانسیون بین‌المللی با مضمون ممنوع کردن مین‌های ضد نفر وجود نداشت. به علاوه، به‌طور خاص رویه دولت‌های ایران و عراق بر آن بوده است که از پیوستن به کنوانسیون اتاوا خودداری کنند. سرانجام، عراق در سال ۲۰۰۷ به این کنوانسیون پیوست ولی ایران با وجود اعلام توقف تولید مین‌های ضد نفر، هنوز به کنوانسیون نپیوسته است.

فرضیه ۳: از آنجا که در هنگام کاربرد مین‌های یادشده در جنگ ایران و عراق حقوق بین‌الملل ممنوعیت عامی را مقرر نکرده بود و فقط محدودیت‌هایی کلی وجود داشته است، نمی‌توان قواعد لازم‌الاجرای را یافت که صرفاً به دلیل ممنوعیت استفاده از مین، عراق را ناقض محسوب نماید؛ اما این امکان وجود دارد که براساس قواعد عام حقوق بین‌الملل در به‌کارگیری از تسلیحات پیگیری‌های حقوقی لازم را داشته باشد.

۱. مین چیست و چه انواعی دارد؟

مین نوعی از مهمات انفجاری است که در زیرزمین یا در سطح آن کارگذاری شده و به محض تماس، حضور یا مجاورت شخص یا وسیله نقلی، منفجر می‌شود و آسیب‌هایی از جمله جراحت یا مرگ شخص و تخریب وسیله نقلیه ایجاد می‌کند (<https://www.gichd.org/en/explosive-ordance/>). از حیث سازکار انفجار، می‌توان مین‌ها را به انواع حساس به برخورد و حساس به مجاورت یا حضور تقسیم‌بندی کرد. همچنین، ممکن است یک مین هوشمند باشد، به این معنی که با توجه به نحوه طراحی و تنظیم حسگرهایش، تنها نسبت به هدف خاصی عمل کند. می‌توان مین‌ها را براساس نحوه انفجار به فشاری و مجاورتی تقسیم‌بندی کرد. مین‌های فشاری برای انفجار نیاز به برخورد با هدف دارند. این مین‌ها طراحی قدیمی‌تری دارند و اساساً فاقد تفکیک بین اهداف برخورد کننده‌اند. برعکس، مین‌های مجاورتی دارای حسگرها و فیوزهایی هستند که تنها در حالت مجاورت و گاه در مجاورت با هدفی خاص - آن‌ها را منفجر می‌کند. برخی از مین‌ها به مین‌های جهشی معروفند، از این‌رو که پس از عمل کردن سازکار درونی مین، چاشنی انفجاری به بالا پرتاب شده و آنجا منفجر می‌شود. دسته‌ای از مین‌ها حاوی شمار بالایی ترکش است. که پس از عمل کردن سازکار انفجاری، ترکش‌ها به سمت سربازان پرتاب می‌شود. گفتنی است مین‌های جهشی و ترکش‌دار را نیز باید از انواع مین ضد نفر به حساب

آورد. یک تقسیم‌بندی دیگر در مین‌ها نیز عبارت است از مین‌های ضد نفر (ضد پرسنل)، مین‌های ضد وسایل نقلیه (از جمله مین‌های ضد تانک) و مین‌های دریایی. همچنین، می‌توان از یک روش جدیدتر برای کارگذاری مین‌ها نام برد: مین‌های هواپرتاب. در این روش، بالگرد یا هواپیمای حاوی مین در محدوده خاصی از سرعت و در ارتفاع پایین حرکت کرده و سپس، محفظه‌های حاوی مین را رها می‌کند. این محفظه‌ها مجهز به چتری است که سرعت سقوط و محل نسبی حرکت آن‌ها را کنترل می‌کند. پس از آن، محفظه مین‌های داخلی را در مناطق مشخصی رها کرده و سازکار درونی مین‌ها به فعالیت می‌افتد. «پس از پایان جنگ تحمیلی مناطق اشغالی توسط رژیم بعثی عراق و مناطق مرزی کشورمان آلوده به مین و مهمات منفجر نشده، باقی ماند. وسعت آلودگی گستره‌ای معادل ۴/۲ میلیون هکتار (با تراکم مین فراوان تا ۱۶ میلیون مین بالغ می‌شود) را شامل می‌شود» (Soroush & etl, 2006:1-10). در مورد تنوع مین‌ها حدود ۳۰ نوع مختلف مین توسط ارتش عراق در ایران استفاده شده است. این مین‌ها شامل مین‌های ضد نفر (Anti-Personnel Mines)، ضد تانک (Antitank Mine) و مین‌های جهت‌دار (Directional Mines) می‌شوند. هدیه دولت‌های مختلف به عراق: در طول جنگ، عراق از سوی برخی کشورها (مانند شوروی، فرانسه و ایتالیا) کمک‌های نظامی دریافت کرد که شامل مین‌های جنگی نیز می‌شد (درودیان، ۱۳۹۵: ۴۷۶). برخی از رایج‌ترین انواع مین‌ها عبارتند از:

مین صوتی: (Acoustic mine) با امواج منتشرشده از هدف منفجر می‌شود.
مین ضد هواپرتاب: (Anti-aircraft mine) در محل‌های احتمالی پیاده شدن نیروهای هواپرتاب کار گذاشته می‌شود.
مین ضدنفر: (anti-personnel mine) برای وارد کردن تلفات و ضایعات به افراد پیاده و ناتوان کردن آنان به کار می‌رود.
مین ضد تانک: (Anti-tank mine) تانک را از حرکت باز می‌دارد یا باعث انهدام آن می‌شود.

مین دورفرمان: (Controlled mine) از راه دور هدایت و منفجر می‌شود.
مین آموزشی: (Training mine) مانند مین جنگی است و ماده منفجره ندارد.
مین شیمیایی: (Chemical mine) دارای مواد شیمیایی سمی برای کشتن افراد یا از کار انداختن یا آلوده کردن وسایل و زمین است.

مین کف‌نشین: (Bottom mine) پس از رها شدن از ناو یا زیردریایی یا هواپیما در کف دریا قرار می‌گیرد و حسگرهای عمل‌کننده از نوع مغناطیسی و آوایی و فشاری دارد و برای نابودی شناور سطحی و زیرسطحی به کار می‌رود.

مین جهنده ضد نفر: (Bounding mine) نوعی مین ضد نفر با خرج کوچک که بدنه مین را به هوا پرتاب کند و در بلندی ۳ یا ۴ سانتی‌متر منفجر می‌شود و تکه‌های آن در همه جهت‌ها پرتاب می‌شود.

مین تأخیری: (Delayed action mine) مدتی پس از تحریک شدن منفجر می‌شود و اغلب پشت سر نیروهای عقب‌نشینی‌کننده و برای به ستوه آوردن و انهدام نیروهای تعقیب‌کننده دشمن به کار می‌رود.

مین تمرینی: (Drill mine) گونه‌ای مین آموزشی که از دید اندازه و شکل و وزن مانند مین جنگی است و برای تمرین‌های لجستیکی به کار می‌شود.

مین مشقی: (Practice mine) نوعی مین آموزشی که از دید اندازه و شکل و وزن مشابه مین جنگی است و ماسوره آن مقدار کمی ماده منفجره گندشکن یا دودزا دارد.

مین بی‌اثر: (Inert mine) گونه‌ای مین آموزشی که از دید اندازه و شکل و وزن مانند مین جنگی است؛ اما همه مواد منفجره و آتش‌زای آن بی‌اثر است.

مین فوگاز: (Flame Fougasse) نوعی مین است که به جای مواد منفجره از بنزین استفاده می‌شود، این مورد در جنگ باعث نابودی فرد فعال‌کننده مین و لو رفتن موقعیت بقیه گروه می‌شود.

مین کلیمور: (Claymore mine) نوعی مین ضد نفر است که استفاده آن بر موارد جنگ‌های شهری استفاده می‌شود این مین از نوع لیزری یا صوتی بوده و در صورت فعال شدن تکه‌های ضایعات آهن را پرتاب می‌کند.

مین مهارشده: (Moored mine) با استفاده از لنگر به کف دریا (در مناطق حساس دریا) مهار می‌شود. این مین در ژرفای متناسب با آب‌خور کشتی‌ها غوطه‌ور است و با برخورد بدنه کشتی به آن منفجر می‌شود.

مین پخشی: (Fragmentation mine) هواپیما یا بالگرد یا توپخانه یا خودروها آن را پخش می‌کنند و در زیر خاک قرار داده نمی‌شود (سروش و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۳۲).

براساس گزارش سال ۲۰۱۰ کمپین نظارت بر مین‌های زمینی ۱۲ کشور چین، کوبا، هند، ایران، میانمار، کره شمالی، کره جنوبی، پاکستان، روسیه، سنگاپور، امریکا و ویتنام همچنان

تولید کننده مین ضد نفر هستند. البته کشورهای چین، امریکا، ویتنام و ایران اعلام کرده اند که هم اکنون در حال تولید مین ضد نفر نیستند - https://fa.wikipedia.org/wiki/#cite_note- (3). باید دید چه قواعد بین المللی بر مین های جنگی وجود دارد؟ نخست، قواعد موجود در معاهدات بین المللی را باید شناخت. بر اساس قسمت اول (بند چهارم ماده ۵۱ پروتکل الحاقی اول به کنوانسیون های چهارگانه ژنو در سال ۱۹۷۷). در اکتبر ۱۹۸۰ کنوانسیون ممنوعیت یا محدودیت های استفاده از سلاح های متعارف خاص (CCW) که ممکن است بیش از حد مضر یا دارای اثرات غیرمجاز باشد، در کنفرانس ملل متحد در ژنو پذیرفته شد. پروتکل دوم این کنوانسیون محدودیت هایی را بر استفاده از مین های زمینی ضد نفر وضع نمود. «کنوانسیون به مین های ضد نفر اشاره می کند. در نتیجه، مین های دریایی که اساساً شناورها را هدف قرار می دهند خارج از موضوع کنوانسیون است. از آنجا که مین های ضد نفر مقصود است، تفاوتی ندارد که مین به روش هواپرتاب یا غیر آن کارگذاری شده باشد. دولت های عضو بر طبق ماده (۹) این کنوانسیون مکلف به تصویب قوانین ملی و تکمیل اقدامات اداری و انضباطی برای منع فعالیت های مربوط به مین ضد نفر شده اند. رویه دولت ها حاکی از بروز یک عرف عام است که این مین ها را ممنوع می داند. با این حال، نباید در تعمیم این عرف به عرف جهانی کوشید. برخی از قدرت های نظامی از پیوستن به این کنوانسیون خودداری کرده اند، مانند جمهوری خلق چین، فدراسیون روسیه و ایالات متحده آمریکا. دولت های دیگری نیز، از جمله ایران، علی رغم عدم عضویت در کنوانسیون، تنها اعلام کرده اند دیگر مین های ضد نفر تولید نمی کنند (ایران دلیل عمده خود برای نپیوستن به کنوانسیون را محافظت از مرزهای زمینی کشور و پیشگیری از ورود شبه نظامیان و گروه های مسلح معارض به خاک کشور عنوان کرده است) بنگرید به: 'Mine Ban Policy', *Monitor*, 2020 <<http://www.the-monitor.org/en-gb/reports/>. این دسته از مین ها در صورتی که به مرگ آنی سرباز منجر نشود، با قطع عضو و تخریب بخش های گسترده ای از بافت بدن وی، رنج زائد الوصفی را برایش به وجود می آورد. همچنین، این دسته از مین ها قابلیت تفکیک میان نظامی و غیر نظامی را ندارند. مین های ضد نفر - اعم از آنکه به شکل مجاورتی یا تماسی عمل کنند - هم نظامی و هم غیر نظامی را هدف قرار می دهد. در نتیجه، اصل تفکیک نیز منبع دیگری برای منع مین های ضد نفر است. در اواخر سال ۲۰۰۱، دولت های طرف کنوانسیون برخی سلاح های متعارف در خصوص مذاکره برای یک پروتکل جدید در مورد بقایای انفجاری جنگ به

توافق رسیدند، (UN Doc. CCW/CONF, 2001.II/2). پروتکلی که سرانجام در نوامبر ۲۰۰۳ به‌عنوان پنجمین پروتکل مربوط به کنوانسیون برخی سلاح‌های متعارف به تصویب رسید (Protocol on Explosive Remnant of War, 2003: Protocol V). بحث‌های مربوطه در چارچوب این کنوانسیون، به دلیل خطرات ناشی از ریزمهمات منفجر نشده مربوط به سایر انواع بقایای منفجر نشده جنگ، فرصتی را در اختیار بازیگران مسائل بشردوستانه برای جلب توجه طرف‌های کنوانسیون مزبور و جامعه بین‌المللی در کل به آثار سلاح‌های خوشه‌ای بر غیر نظامیان پس از خاتمه جنگ و در زمان استفاده از آن‌ها نهاد، به ویژه وقتی این‌گونه سلاح‌ها در فاصله سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۰۲ در افغانستان (HRW, 2002: No. 7) و در ۲۰۰۳ در عراق به کار برده شد (HRW, Off Target report, 2003: par. 2).

۱. خسارات ناشی از مین‌های جنگی در ایران در طول جنگ تحمیلی (۱۹۸۸-۱۹۸۰)

جنگ تحمیلی ۸ ساله عراق بر ضد ایران که در تاریخ ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ آغاز شد دوره‌ای مهم در تاریخ معاصر ایران به شمار می‌رود. علت آغاز جنگ عراق علیه ایران اختلافات ریشه‌دار تاریخی دو کشور نبوده بلکه عراق برای جنگ و حمله به ایران هدف‌های بزرگتری را دنبال می‌کرده است. عراق قصد رهبری اعراب و تسلط بر خلیج فارس را داشت و امضای قرارداد الجزایر در زمان شاه و یا تحمیل جنگ پس از پیروزی انقلاب با هدف رفع این مانع بزرگ و زمینه‌سازی برای دستیابی به هدف بزرگتر، یعنی رهبری اعراب بوده است (ولایتی، ۱۳۷۶: ۵۰۴). جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به صحنه‌ای برای استفاده گسترده از مین‌های جنگی تبدیل شد. ارتش عراق به‌طور گسترده و با استفاده از انواع مختلف مین، مناطق وسیعی از خاک ایران را آلوده کرد. در حقیقت، در مقطع زمانی سال‌های ۱۳۶۷-۱۳۵۹ بر اثر جنگ، بخش وسیعی از مناطق مسکونی، کشاورزی، صنعتی و مراعات در پنج استان، خوزستان، کردستان، کرمانشاه، اسلام و آذربایجان غربی (هم مرز با کشور عراق) آلوده به مین و مواد منفجره گردید و به دلایل عدیده‌ای از جمله آلودگی وسیع بدون طراحی و وجود نقشه میدان مین، پدیده‌های جوی و گسترده‌ی منطقه آلوده، پاکسازی مناطق جنگی فوق با مشکلات جدی مواجه شد و همین امر باعث شده است که ساکنین مناطق فوق همواره در خطر بوده و هر از گاهی شاهد حوادث دلخراش در این خصوص باشند (قربانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۸۸-۱۸۲).

۱-۱. خسارات انسانی

بنابراین باقی ماندن مین‌ها و مهمات منفجر نشده جنگی (Unexploded Ordnance, UXO) در مناطق جنگی علاوه بر به مخاطره انداختن جان انسان‌ها مشکلات بسیار دیگری را نیز ایجاد می‌کند. ساکنین مناطق جنگ‌زده با بسیاری از مشکلات اقتصادی، اجتماعی و روانی و غیره روبه‌رو هستند به طوری که گروه‌های مختلفی با وجود این مین‌ها و مواد منفجره در معرض خطر مرگ یا معلولیت قرار دارند، افرادی که در مزارع مشغول به کار هستند و نیز کودکان از سوی دیگر «(EMA & EJ Waller, 2000: 557-63). بازگشت آوارگان جنگ به مناطق پیش از این اشغال شده و شکل‌گیری مجدد جریان‌های زندگی اجتماعی در آن مناطق همواره خطر مرگ یا جراحات ناشی از مین‌ها و مهمات عمل نکرده را در پی داشته است (RD & MA, 2000: 243-248)». مین‌های کار گذاشته شده و مهمات عمل نکرده، سال‌های متمادی، که مشکلات و قربانیان متعددی را در میان افراد غیر نظامی به وجود می‌آورد. بیش از ۱۰۰ میلیون مین در ۷۰ کشور دنیا کار گذاشته شده‌اند. حدود ۲۵-۱۶ میلیون مین در طی جنگ تحمیلی عراق علیه کشورمان در مناطق غربی به کار گرفته شده است» (فخرائیان و طاهری، ۱۳۸۷: ۶۷). دست کم ۳۰۰ هزار نفر، در اثر مین‌های ضد نفر، دچار قطع عضو شده‌اند که از میان آن‌ها ۵۰ درصد افراد غیر نظامی هستند. از طرف دیگر سالانه تعداد زیادی از افراد وابسته به سازمان‌های نظامی و غیر نظامی که درگیر پاکسازی این مناطق هستند، کشته شده یا دچار نقص عضو می‌شوند (Garvin & Husbands, 1997: 20-22 November). در حقیقت مین‌های زمینی اولین بار در جنگ داخلی آمریکا به کار گرفته شد. سپس در جنگ جهانی اول و دوم به شکل گسترده‌ای مورد استفاده قرار گرفته است. کشورهای عمده سازنده آن چین، چک، ایتالیا، انگلستان، روسیه، فرانسه و آمریکا می‌باشند (ثقفی‌نیا و همکاران، ۱۳۸۳: ۳۰۰-۲۹۳).

۱-۲. خسارات اجتماعی و اقتصادی

مین‌ها باعث آلودگی و غیر قابل استفاده شدن زمین‌های کشاورزی زیادی شده‌اند که منجر به کاهش تولید محصولات کشاورزی و خسارات اقتصادی برای کشاورزان شده است. همچنین مین‌ها باعث تخریب زیرساخت‌های حیاتی مانند جاده‌ها، پل‌ها و شبکه‌های برق و آب شده‌اند که نیاز به صرف هزینه‌های زیادی برای بازسازی آن‌ها

است. «قربانیان مین اغلب پس از بهبودی نیز به واسطه ناتوانی آن‌ها زیرا که حرکت جز ضروری ماندگاری اقتصادی در ملت‌های کمتر توسعه یافته است، مستعد تبعیض هستند. در جوامع کشاورزی با منابع حداقل افراد معلول یا ناتوان اغلب بار بزرگی به شمار می‌آیند» (Stover E, 1994: 331).

اگر قربانی نان‌آور خانواده باشد، بازماندگان خانواده با مشکلات اقتصادی و گرسنگی روبه‌رو خواهند شد. در برخی کشورها افراد دارای قطع عضو امکان ازدواج ندارند (Stover, 1991: 70). در یک مطالعه در زمینه عوارض اجتماعی مین در افغانستان، بوسنی، کامبوج و موزامبیک نشان داد که ۸۷-۲۵٪ فعالیت‌های خانواده به علت مین تأثیر می‌پذیرد. در این مطالعه ۶٪ خانواده‌ها حداقل یک قربانی مین داشتند (Henigsberg & etls, 1997: 202-206). اغلب حوادث مین در کشورهای در حال توسعه، جایی که کشاورزان، گله‌داران و آوارگان بازگشته بیشترین قربانیان را تشکیل می‌دهد رخ می‌دهند. لذا مین به‌طور مستقیم در فعالیت فیزیکی آن‌ها تأثیر می‌گذارد. از آنجا که در این جوامع هر فرد دارای نقش مهمی در بقای خانواده می‌باشد بنابراین کل شرایط زندگی یک خانواده ممکن است به واسطه سانحه یک نفر، تهدید شود به‌طوری که یک مطالعه نشان داده است که ۴۰٪ خانوارهای دارای قربانی مین حتی در تأمین غذای خانواده مشکل داشتند (Andersson & etls, 1995: 718). وجود مین در نواحی کشاورزی نه تنها بر روی اقتصاد آن ناحیه از جهت تأمین غذا تأثیر می‌گذارد بلکه دارای اثرات کلی بر روی اقتصادی آن کشور نیز می‌باشد (Doswald-Beck & etls report, 1995: ICRC Fact Sheet 1-01). به‌عنوان مثال در کامبوج و افغانستان ۳۵٪ زمین‌ها غیر قابل استفاده است (Coupland, 1997: 1-37). مطالعه انجام‌شده در ۴ کشور افغانستان، موزامبیک، بوسنی و کامبوج نشان داده است که حدود ۵۴۵۵۴ حیوان به علت مین از دست رفته‌اند که حداقل ۲۰۰ دلار به ازای هر خانوار خسارت است. علاوه بر این هزینه توانبخشی و درمان و بار فیزیکی قربانی مین به خسارات دیگر اضافه می‌شود. درمان هر قربانی مین به‌طور متوسط ۳۰۰۰ تا ۵۰۰۰ دلار هزینه دارد و درمان همه قربانیان مین ۷۵۰ میلیون دلار هزینه دارد (Esam & etls, 2000: 557-563). توریسم نیز به‌عنوان تقویت‌کننده اقتصاد بعد از جنگ به واسطه وجود مین تأثیر می‌بیند (Nicolas & etls, 2003: 81). همچنین در کشور ما ایران وجود مین‌های زمینی در استان‌های غربی علاوه بر اثرات اقتصادی ناشی از صدمه به زمین‌های کشاورزی،

تداخلاتی نیز با حفاری جهت استخراج نفت در استان خوزستان و ایلام داشته است (The online version of landmine Monitor Report, 2005: 725).

۲. نقش سازمان ملل متحد در مبارزه با مین‌های جنگی و عملیات اقدام علیه مین سازمان ملل متحد (UN) نقش بسیار مهمی در مبارزه با مین‌های جنگی در سطح جهانی ایفا می‌کند و از ایران نیز در زمینه مین‌روبی و کمک به قربانیان مین حمایت‌های مختلفی کرده است. سرویس عملیات مین سازمان ملل متحد (UNMAS) خود بخشی از دپارتمان عملیات حفاظت صلح (DPKO) می‌باشد و نقطه کانونی عملیات مین در سیستم سازمان ملل متحد محسوب می‌گردد. این دپارتمان تلاش می‌نماید که این اطمینان را به دست آورد که مؤثرترین، پیشگیرانه‌ترین و هماهنگ‌ترین پاسخ سازمان ملل متحد به آلودگی‌های مین‌های زمینی در سطح جهان از طریق همکاری با سایر دپارتمان‌های سازمان ملل متحد، آژانس‌ها و صندوق‌ها و برنامه‌ها داده می‌شود (United Nations Mine Action Service, UNMAS). استانداردهای بین‌المللی عملیات مین به همت و همکاری مرکز مین‌زدایی بشردوستانه ژنو (GICHD) منتشر می‌گردد. کار آماده‌سازی، تجدید نظر و تجدید چاپ استانداردهای بین‌المللی عملیات مین (IMAS) به وسیله کمیته‌های فنی، با پشتیبانی سازمان‌های بین‌المللی، دولتی و غیر دولتی (NGO) صورت می‌پذیرد (www.mineactionstandards.org). در این میان اقدامات علیه مین سازمان ملل متحد شامل نهادهای زیر می‌باشد. دفتر اقدام علیه مین (UNMAS, <https://www.unmas.org/>), اداره عملیات حفظ صلح ملل متحد: (UN Department of Peacekeeping Operations (DPKO) United Nations) اداره امور خلع سلاح ملل متحد: (UNDDA, United Nations Department for Disarmament Affairs), برنامه عمران ملل متحد: (UNDP, United Nations Development Programme (Mine Action), دفتر خدمات طرح ملل متحد: (UNOPS United Nations Office for Project Services, UNOPS), صندوق کودکان ملل متحد؛ یونیسف (UNICEF, United Nations Children's Fund). که این نهادها نیز از اقدامات علیه مین ملل متحد حمایت به عمل می‌آورند: برنامه جهانی غذا (WFP) و سازمان جهانی بهداشت WHO (<https://www.who.int/>), بانک جهانی (<https://worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/mine->

WBG action,)، کمیساریای عالی ملل متحد برای حقوق بشر OHCHR (<https://www.ohchr.org/en/issues/mines>)، سازمان خواربار و کشاورزی FAO (<https://www.fao.org/>)، دفتر هماهنگی امور بشردوستانه OCHA (<https://www.unocha.org/topics/mine-action>)، دفتر کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان UNHCR (<https://unhcr.org/mine-action.html>)، مرکز بین‌المللی مین‌زدایی بشردوستانه ژنو GICHD (<https://www.gichd.org/en/about-us>) و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ.

کمیته بین‌المللی صلیب سرخ: (ICRC)

این کمیته کمک‌های پزشکی و توانبخشی به قربانیان مین و سایر سلاح‌های منفجره کمک‌های پزشکی فوری، جراحی، توانبخشی (از جمله تهیه پروتز و وسایل کمکی) و حمایت روانی - اجتماعی ارائه می‌دهد. حمایت مالی و اجتماعی به خانواده‌های قربانیان مین ارائه می‌کند تا بتوانند نیازهای اولیه خود را تأمین کنند. این حمایت شامل ارائه تجهیزات، آموزش نیروهای مین‌زدا و ارائه مشاوره تخصصی است. به ترویج کنوانسیون ممنوعیت مین‌های ضد نفر (اتاوا) و سایر معاهدات مربوط به سلاح‌های منفجره کمک می‌کند. آموزش نیروهای نظامی، به نیروهای نظامی در مورد قوانین IHL مربوط به استفاده از مین و سایر سلاح‌های منفجره آموزش می‌دهد به‌عنوان یک واسطه بی‌طرف، زمینه را برای گفتگو بین طرف‌های درگیر در مناقشات مسلحانه در مورد مسائل مربوط به مین و مین‌زدایی فراهم می‌کند. همچنین داده‌های مربوط به قربانیان مین، مناطق آلوده به مین و فعالیت‌های مین‌زدایی را جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل می‌کند. این داده‌ها برای برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های مین‌زدایی و کمک به قربانیان مین بسیار مهم هستند (<https://www.icrc.org/>).

۳. مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

پذیرش قطعنامه ۵۸۹ از جانب ایران، هرچند پایان مخاصمه مسلحانه بین دولت‌های ایران و عراق بود، اما برای بسیاری از مردم ایران به یژه در مناطق مرزی کشور پایان جنگ و خونریزی نبود. مصیبت‌های دست و پنجه نرم کردن هر روز مردم این مناطق با مین‌های

کاشته شده توسط عراق در طول جنگ تحمیلی، مصائبش کمتر از زمان جنگ نبود. از این رو الزام حقوقی دولت عراق به اعلام مناطق مین‌گذاری شده در طول جنگ با ایران و پاکسازی آن‌ها از مهم‌ترین دغدغه‌های دولت و مردم ایران است. پس از الحاق دولت عراق به پروتکل دوم کنوانسیون منع یا محدودیت استفاده از سلاح‌های متعارف خاص که به شدت آسیب‌رسان فرض شده یا آثار کورکورانه دارند و کنوانسیون اتاوا، راه برای الزام دولت عراق به پاکسازی میادین مین ایران بیش از پیش مهیا شده است (قریشی، نیاورانی، ۱۴۰۱: ۲).

۴. امکان دریافت غرامت و خسارات اشخاص در جنگ ایران و عراق

سؤال اینجاست که اگر یک شخص که در جنگ ایران و عراق شرکت داشته و در اثر استعمال سلاح‌های شیمیایی یا مین‌های انفجاری و ضد نفر دچار آسیب غیر قابل جبران و غیر قابل درمان شده باشد آیا با توجه به مقصر شناخته شدن دولت عراق و براساس کنوانسیون منع استفاده از سلاح‌های شیمیایی آن شخص می‌تواند از دولت فعلی عراق خسارت و غرامت آسیب‌های وارده به خود را بگیرد؟ در چه مرجع بین‌المللی باید شکایت کرد؟ این شکایت فردی باشد یا از طریق مجامع بین‌المللی و دولت‌ها؟ آیا می‌توان از دولت فعلی عراق بابت صدمات وارده در جنگ غرامت گرفت؟ در پاسخ باید گفت که به‌طور کلی مطابق با قوانین و مقررات بین‌المللی، جبران خسارت در ۵ حالت قابل تصور است: اعاده وضع به حالت سابق، پرداخت غرامت، توانبخشی، جلب رضایت و تضمین عدم تکرار. پرداخت غرامت جنگی یکی از رایج‌ترین شیوه‌های جبران خسارات جنگی است و کشوری که مسئول شروع جنگ نامشروع است می‌بایست مطابق با قواعد بین‌المللی، خسارات ناشی از جنگ را جبران نماید. نکته مهم و قابل توجه این است که با توجه به عهدنامه ورسای و اصل دوام کشورها، تغییر حکومت به معنای رفع مسئولیت دولت‌ها نیست و حکومت جدید می‌بایست از منابع و ذخیره‌های مالی تا حد نیاز به جبران خسارات وارده توسط حکومت قبلی بپردازد. باید به این نکته توجه داشت که پس از پایان جنگ ایران و عراق مطابق بندهای ۶، ۷ و ۸ قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت سازمان ملل متحد و ارائه گزارش کارشناسان سازمان یادشده، دولت عراق ملزم گردید تا مبلغ ۲۵۰ میلیارد دلار را به‌عنوان غرامت به دولت ایران پرداخت نموده و خسارات جنگی وارد شده بر افراد

جامعه نیز از این طریق پرداخت گردد ولی بنا به دلایلی این مبلغ هنوز از طرف دولت عراق به دولت ایران پرداخت نگردیده است^۱ (ممتاز، ۱۳۷۶: ۸۰-۷۹). همچنین، برای متن گزارش دبیرکل در مورد خسارات وارده، ر.ک: (<https://digitallibrary.un.org/record/>). هرچند به دلیل مقصر شناخته شدن دولت عراق به‌خصوص در بحث استفاده از سلاح‌های شیمیایی و مین‌های جنگی، راه‌های قانونی برای شکایت علیه دولت عراق و مطالبه خسارات وارد شده به افراد وجود دارد اما در این موضوع نیاز به حمایت دیپلماسی است در غیر این صورت ضمانت اجرایی برای دریافت خسارت وجود نخواهد داشت. «در برخی کشورها مفهوم خسارت، محدود به خسارت مالی شده است. به‌عنوان نمونه می‌توان قانون مدنی مجارستان و اتحاد جماهیر شوروی سابق را نام برد. ولی در اکثر نظام‌های حقوقی خسارت مفهومی گسترده دارد و شامل تمامی خسارات مالی و معنوی می‌شود. از دست دادن مال یا دست نیافتن به آن و به عبارتی، کاهش یا عدم افزایش مال، خسارت مالی محسوب می‌گردد» (خورشیدوند، ۱۳۹۴: ۶۱). «ویژگی عمده خسارت معنوی، غیر قابل ارزیابی بودن آن به وسیله پول نیست زیرا برخی خسارات مالی نظیر هزینه بیکاری یا عدم نفع نیز به طور دقیق قابل محاسبه پولی نیستند. بلکه این نوع خسارت متوجه شخص و مصالح و منافع و حقوق مربوط به شخصیت اوست که به‌طور معمول موضع داد و ستد و مبادله تجاری و در نتیجه ارزیابی مالی قرار نمی‌گیرد» (Andre, Tunc, 1983: 8-35).

۵. صلاحیت جهانی

جرائم جنگی جزء آن دسته از جرائم بین‌المللی است که اعمال صلاحیت جهانی نسبت به آن‌ها از سوی جامعه بین‌المللی پذیرفته شده است. پذیرش صلاحیت جهانی در جرائم جنگی به مراجع قضایی کشور اجازه می‌دهد قوانین کیفری ایران را درباره جرائم ارتكابی بیگانگان در خارج از قلمرو حاکمیت ایران، بدون آنکه مغایرت با منافع ملی موجبی برای این صلاحیت داشته باشد، اعمال کنند (حکیمی‌ها، ضیایی، ۱۳۹۲: ۱۵۳). طبق این اصل بعضی از جرائم بین‌المللی به قدری اهمیت دارند که دولت‌ها ملزمند مرتکبین آن جرائم را فارغ از ملیت آن‌ها یا محل ارتكاب جرم پای‌میز عدالت آورند. دولت‌ها باید متخلفین را در دادگاه‌های خود محاکمه کنند و یا محاکمه آنان را در مکانی دیگر تسهیل کنند. اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری دولت‌هایی که به این معاهده متعهد هستند را ملزم

می‌دارد که مرتکبین جرائم مندرج در اساسنامه را بازداشت کرده و یا تحت پیگرد قرار داده یا آن‌ها را به کشور اصلیشان تسلیم نمایند. «اصولاً اعمال صلاحیت جهانی از سوی دولت‌های قوی‌تر علیه دولت‌های ضعیف‌تر بوده است». (Rabinovitch, 2004: 523) و به همین دلیل کشوری مانند ایران بیش از اینکه به فرصت‌های استفاده از این صلاحیت بیندیشد، به تهدیدهای صلاحیت جهانی از جانب محاکم خارجی می‌اندیشد. برای مثال می‌توان به اعمال صلاحیت جهانی دادگاه بلژیک علیه گوباگو در ساحل عاج، صدام حسین در عراق اشاره کرد. برخی اعمال صلاحیت جهانی از سوی دولت‌های قوی را «امپریالیسم قضایی» توصیف کرده‌اند» (شریعت باقری، ۱۳۸۲: ۱۰۰). در واقع «از نظر داخلی، اعمال صلاحیت کیفری نسبت به جنایات بین‌المللی ابزار مهمی در تقویت و تحکیم حاکمیت ملی به شمار می‌رود و از نظر جهانی نیز حاکی از مسئولیت‌پذیری و تشریک مساعی کشورها در پیشگیری از وقوع شنیع‌ترین جنایات بین‌المللی و پایان دادن به مصونیت مرتکبان آن‌ها خواهد بود» (اردبیلی و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۲). «جبران خسارت‌های وارده بر اثر جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۸ یکی از مباحث همیشگی در فضای سیاسی و حقوقی ایران بوده است. در سال‌های پس از جنگ نیز به رغم اقداماتی که دبیر کل ملل متحد متعاقب مفاد قطعنامه ۵۹۸ انجام داد، به دلایل مختلفی بحث جبران خسارت هیچ‌گاه به‌طور جدی به مثابه اقدام عینی سیاسی یا حقوقی از سوی طرف ایرانی متبلور نشد. به نظر می‌رسد یکی از دلایل این نبود تمایل، آگاهی نداشتن از مبنای صلاحیتی لازم برای توسل به راهکار حقوقی قابل اتکایی چون دیوان بین‌المللی دادگستری بود. این جنگ در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ به بهانه نپذیرفتن قرارداد الجزایر ۱۹۷۵ شروع شد. عراق به‌طور یکجانبه از قرارداد الجزایر و عهدنامه‌های مربوط به مرز مشترک، حسن همجواری، پروتکل‌ها و موافقتنامه‌های منضم به آن عهدنامه‌ها خارج شد. این در حالی بود که ایران و عراق تفاهمنامه‌های متعددی را منعقد کرده بودند؛ از جمله (عهدنامه حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین دولت شاهنشاهی ایران و دولت پادشاهی عراق) مصوب ۱۹۳۷ و (موافقتنامه تشکیل کمیسیون مشترک وزیران ایران و عراق بین دولت شاهنشاهی ایران و دولت جمهوری عراق) مصوب ۱۹۷۹. دو کشور به موجب این تفاهمنامه‌ها تعهد به عدم تجاوز به خاک یکدیگر را پذیرفته و علاوه بر آن، روش‌های حل اختلافات را نیز پیش‌بینی کرده بودند» (عابدینی، بهری خیای، ۱۴۰۱: ۴۰۰-۳۹۹).

۶. روش‌های قضایی و غیر قضایی دادخواهی کیفری و دادگستری در زمینه خسارات ناشی از مین‌های جنگی

۶-۱. روش‌های قضایی دادخواهی کیفری بین‌المللی

درخصوص این روش‌ها، تمامی دولت‌ها اینک به کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو متعهد هستند. طبق این معاهدات، آن‌ها متعهد شده‌اند تا رعایت و اجرای حقوق جنگ را تضمین کنند. این بدان معنا است که تمامی دولت‌ها باید تضمین کنند که قوانین، دستورالعمل‌های نظامی و دیگر مقررات به مواد متعدد کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو قدرت اجرایی می‌دهند. که مستلزم انجام تحقیق نسبت به موارد ادعایی ارتکاب جنایات جنگی به دست اتباع ایشان، از جمله اعضای نیروهای مسلح این کشورها و همین‌طور سایر جرائم بین‌المللی واقع شده در مرزهای آنان می‌شود. همچنین، دولت‌ها باید تضمین نمایند که متهمان مطابق با استانداردهای بین‌المللی مورد پیگرد قانونی قرار می‌گیرند. با این وجود، ورای الزام به تعقیب قانونی اتباع خود، دولت‌ها باید تضمین حاصل کنند که اتباع خارجی که به‌طور جدی کنوانسیون‌های ژنو یا پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ ژنو را نقض کرده‌اند از مصونیت بهره‌نبرند، یا به زبان ساده از مجازات فرار نکنند (چه در خانه یا در مأمی در خارج باشند). در این زمینه، اصل صلاحیت جهانی مطرح می‌شود.

۶-۲. سازوکارهای قضایی کیفری بین‌المللی

در حالی که مسئولیت اصلی جستجو و تحت پیگرد قرار دادن مرتکبین جرائم بین‌المللی با دولت‌ها است، سایر سازوکارهای حقوقی نیز می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند: محاکم بین‌المللی (همچون دادگاه‌های ویژه برای یوگسلاوی سابق و رواندا)، دیوان بین‌المللی کیفری و محاکم و دادگاه‌های مختلط) از جمله برای (تیمور شرقی، سیرالئون و کامبوج). دو محکمه خاص که توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد در واکنش به مخاصماتی خاص ایجاد شد: «دادگاه بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق، از این صلاحیت برخوردار است که به جرائمی که از ۱۹۹۱ در یوگسلاوی سابق ارتکاب یافته‌اند رسیدگی کند. یکی از این قضایا، قضیه معروف تادیچ می‌باشد»، (The Prosecutor v. Duško Tadić, Case No. IT-94-1) در حالی که «دادگاه بین‌المللی کیفری برای رواندا می‌تواند به جرائم واقع شده در رواندا در ۱۹۹۴ پردازد که یکی از قضایای معروف در این دادگاه، قضیه آکایسو، شهردار شهر

تباي رواندا است که به اتهام نسل کشی، جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت محکوم شد»
 دادگاه از طریق پرونده‌های حقوقی ماهیت و محدوده جرائم بین‌المللی را تصریح کردند و
 توجه به اجرای حقوق بین‌المللی بشردوستانه را تقویت کردند. سایر نهادهای قضایی که به
 جرائم بین‌المللی رسیدگی می‌کنند دادگاه‌ها و محاکم مختلط (Hybrid Courts) هستند.
 این دادگاه‌ها توسط دولتی که جرائم در کشور آن اتفاق افتاده، با حمایت سازمان ملل
 متحد برپا می‌شوند. چنین دادگاه‌هایی ابعاد بین‌المللی و ملی را (قضات، نظام حقوقی،
 کارشناسان، و غیره) ترکیب می‌کنند و قواعد حقوق بین‌المللی کیفری را درخصوص
 ضمانت‌های قضایی، عناصر جرائم بین‌المللی و غیره به کار می‌برند.

۳-۶. دیوان بین‌المللی کیفری

این دیوان (ICC, International Court of Justice)، با محاکم خاص یا مختلطی که
 محصول یک قطعنامه سازمان ملل متحد یا توافقی میان دولت‌ها و سازمان ملل متحد هستند
 تفاوت دارد که توسط یک معاهده چندجانبه که میان دولت‌ها در ۱۹۹۸ در رُم به امضا
 رسید؛ ایجاد شد. این دیوان اولین دیوان دائمی بین‌المللی برای تحت پیگرد قرار دادن
 اشخاصی است که مسئول ارتکاب شدیدترین جنایات بین‌المللی هستند. دیوان بین‌المللی
 کیفری این اختیار را دارد که اشخاص متهم به ارتکاب جنایات جنگی، جنایت علیه بشریت
 و نسل کشی که پس از یکم ژوئیه ۲۰۰۲ (تاریخ به اجرا درآمدن اساسنامه دیوان) رخ داده‌اند
 را محاکمه کند. این دیوان همچنین اختیار خواهد داشت تا به محض آن که شرایط اعمال
 صلاحیت دادگاه مهیا شود اشخاص متهم به ارتکاب جنایت تجاوز را نیز محاکمه کند.

۴-۶. روش‌های غیر قضایی کیفری بین‌المللی

روش‌های غیر قضایی می‌توانند عملکرد جبرانی، حقیقت‌یابی یا تلفیقی داشته باشند. با
 انتخاب یک روش غیرقضایی برای رسیدگی به تخلفات، دولت‌ها تصمیم می‌گیرند که
 قساوت‌ها را شناخته و آن‌ها را تحلیل کنند و بیشتر از آنکه به مجازات مرتکبین پردازند بر
 خسارت‌های وارد آمده به قربانیان تمرکز می‌کنند. مثال‌های بسیاری از اقدامات انجام شده
 در راستای جبران خسارت‌ها و آسیب‌های وارد شده به قربانیان جرائم بین‌المللی وجود

دارد: (آلمان تصمیم گرفت تا به بازماندگان اردوگاه‌های آدم‌سوزی نازی و خانواده‌های آنان که در این اردوگاه‌ها کشته شدند غرامت مالی پرداخت کند. در شیلی، دولت به اعضای خانواده کسانی که در دوران دیکتاتوری آگوستو پینوشه کشته یا مفقود شدند کمک هزینه ماهانه پرداخت می‌کند (Power, 2002: 72). «در ۱۹۹۹، کوفی عنان، دبیر کل سازمان ملل متحد، بابت ناتوانی سازمان متبوع خود در حمایت از مردم یوگسلاوی سابق و رواندا عذرخواهی کرد (<https://press.un.org/en/1999/sc6904.doc.htm>).

برای مطالعه برخی قضایای مطروحه در هر دو دادگاه بنگرید به قضایای میلوسویچ (The Prosecutor v. Slobodan Milošević, Case No. IT 0475)، کارادزیچ (The Prosecutor v. Radovan Karadžić, case No. IT-95-5/18) و قضیه معروف تادیچ (The Prosecutor v. Duško Tadić, Case No. IT-94-1).

۵-۶. روش‌های قضایی بین‌المللی دادگستری (ارجاع به دیوان بین‌المللی دادگستری)

اختلاف ایران و عراق درخصوص غرامت جنگ ماهیت حقوقی دارد. به‌عنوان نمونه (جامعه ملل در بند دوم ماده ۱۳ میثاق و دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی و دیوان بین‌المللی دادگستری در بند دوم ماده ۳۶ اساسنامه، فهرستی از اختلافات حقوقی ارائه کرده و موارد مذکور را از طریق داوری و قضایی قابل حل دانسته‌اند: اختلافات ناشی از تفسیر معاهدات؛ اختلاف ناشی از هر موضوعی از موضوعات حقوق بین‌الملل (مثلاً مصونیت دیپلماتیک)؛ اختلافات ناشی از واقعیت هر امری که در صورت ثبوت، نقض یک تعهد بین‌المللی محسوب می‌گردد (مثلاً تجاوز)؛ اختلاف ناشی از نوع و میزان خسارت و غرامتی که باید برای نقض یک تعهد بین‌المللی پرداخت شود (مثلاً غرامت جنگی یا خسارات ناشی از اعمال خلاف حقوق بین‌الملل) (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۰: ۴۵۵-۴۵۴). بنابراین، ایران می‌تواند از طریق رسیدگی قضایی، موضوع دریافت غرامت جنگی از عراق را پیگیری نماید. در چارچوب رسیدگی قضایی، ایران می‌تواند به موجب بند ۱ ماده (۳۴) اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری که اعلام می‌دارد (فقط دولت‌ها می‌توانند به دیوان رجوع نمایند)، به دیوان مذکور رجوع نماید. همچنین مطابق بند ۱ ماده (۹۳) منشور ملل متحد تمام اعضای ملل متحد به خودی خود قبول‌کنندگان اساسنامه دیوان بین‌المللی هستند. ایران

می‌تواند در دیوان بین‌المللی دادگستری علیه عراق طرح دعوی نمایند. در عین حال باید توجه داشت که (عضویت در اساسنامه یا حق ارجاع به دادگاه، با مسئله صلاحیت متفاوت است، زیرا رسیدگی دادگاه به پرونده موکول به قبول صلاحیت دادگاه از سوی اصحاب دعواست) (مقتدر، ۱۳۸۳: ۱۱۶).

۶-۶. روش‌های غیر قضایی بین‌المللی (راه‌حل دیپلماتیک - سیاسی)

دایرة‌المعارف حقوق بین‌الملل در مورد اصطلاح (جبران خسارت) این تعریف را به دست می‌دهد: (جبران خسارت اصلی است در حقوق بین‌الملل که نقض یک تعهد، الزام و تکلیفی برای جبران و ترمیم خسارت به نحو مقتضی ایجاد می‌کند. بنابراین جبران خسارت به تبع اهمال و کوتاهی از اجرای یک قرارداد به وجود می‌آید نیازی به تصریح آن در خود قرارداد نیست و رأی دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی به‌عنوان یک قاعده کلی در این زمینه قابل اعمال است) (رجب‌پور، ۱۳۸۸: ۴۵). در مجموع می‌توان روش‌های حل و فصل اختلافات بین‌المللی را به دو دسته دیپلماتیک (غیر حقوقی) و حقوقی تقسیم کرد. در دسته دیپلماتیک، مذاکره، پایمردی (مساعدی جمیله)، میانجیگری، تحقیق و سازش قرار دارند. اولین و آسان‌ترین روش حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی، مذاکره دیپلماتیک است. ایران می‌تواند براساس فصل ششم منشور ملل متحد در خصوص حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات، طبق بند ۱ ماده (۳۳) منشور ملل متحد در خصوص دریافت غرامت از عراق، با مقامات عراقی مذاکرات مستقیم دو جانبه انجام دهد. دیپلماسی هنر تحقق پتانسیل‌های بالقوه به امور بالفعل است، ایران می‌تواند حداقل اقدامات شایسته را در جهت مطالبه این حق انجام دهد. منتهی، در وهله نخست باید این انگیزه و اراده سیاسی در میان مسئولین دستگاه‌های اجرایی برای گرفتن این حق وجود داشته باشد، که حداقل به صورت سالیانه و با ارسال یک یادداشت برای دولت عراق بحث غرامت جنگی را گوشزد نمایند و یا در کنفرانس‌های مشترک به نحوی این مسئله را مطرح و در بیانیه‌های نهایی بگنجانند. در این میان (شاید یکی از موفق‌ترین تجربه‌های سازمان ملل در حل و فصل دعاوی مربوط به خسارت قربانیان جنایات جنگی، تشکیل کمیسیون غرامت عراق و کویت باشد. این کمیسیون موفق شد در طول ۳۰ سال فعالیت به بیش از ۲/۷۰۰/۰۰۰ دعوی رسیدگی کرده و در مورد ۱/۵۰۰/۰۰۰ دعوی حکم به

پرداخت غرامت صادر نماید. که بر مبنای فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد از سوی شورای امنیت ایجاد شد (S/RES/692, 1991). البته این کمیسیون ماهیت قضایی نداشته و بیشتر یک نهاد حل و فصل اختلافات است (موسوی، فراست، ۱۴۰۳: ۹). (از طرفی ممکن است این تصور وجود داشته باشد که در صورت پیگیری این مطلب از سوی ایران، روابط تهران - بغداد به تیرگی گراید، در این خصوص می‌توان به کشور کویت اشاره نمود که در عین داشتن روابط دیپلماتیک با عراق، غرامت خود را در اقساط معین از عراق دریافت می‌نماید) (عیدی‌پور، ۱۳۹۴: ۱۷۴-۱۵۳). (تشفی صدور قربانیان، تنها از این طریق حاصل نمی‌شود، بلکه افشای حقایق مربوط به درد و رنج آنان، محاکمه عاملین و مسببین موارد نقض و باقی ماندن یاد آن در وجدان عمومی جامعه برای آنان مهم‌تر است) (داعی، ۱۳۸۶: ۱۲۲-۹۱).

نتیجه‌گیری

براساس آنچه بدان اشاره شد، به نظر می‌رسد نمی‌توان صرفاً براساس کنوانسیون‌های مربوط به منع استفاده از مین به طرح دعوا علیه دولت عراق پرداخت. علاوه بر این رویه مورد پذیرش در میان دولت‌ها در این خصوص وجود ندارد که منع استفاده از مین‌های ضد نفر به میزان یک قاعده عرفی رسیده باشد. اما این امکان وجود دارد که قضیه به قضیه مواردی که شواهد نقض قواعد عرفی جنگ و اصول مورد تأیید کمیته بین‌المللی صلیب سرخ دچار تخطی شده است، براساس این قواعد به پیگیری‌های حقوقی پرداخت. در عین حال می‌توان به استناد چند مورد از مستندات قانونی برای مطالبه غرامت و خسارات ناشی از جنگ از کشور متخاصم مطالبه کرد. یکی ماده ۲۴ منشور ملل متحد است که به منظور تأمین اقدام سریع و مؤثر از طرف ملل متحد اعضای آن مسئولیت اولیه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به شورای امنیت واگذار می‌نمایند و موافقت می‌کنند که شورای امنیت در اجرای وظایفی که به موجب این مسئولیت بر عهده دارد از طرف آن‌ها اقدام نماید. شورای امنیت در اجرای این وظایف بر طبق مقاصد و اصول ملل متحد عمل می‌کند. این اختیارات در فصول ۸-۶ و ۱۲ بیان شده است. همچنین مطابق با ماده ۳۳ منشور ملل متحد، طرفین هر اختلاف که ادامه آن متحمل است حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر اندازد باید قبل از هر چیز از طریق مذاکره، میانجیگری، سازش، داوری، رسیدگی قضایی و توسل به

مؤسسات یا ترتیبات منطقه‌ای یا سایر وسائل مسالمت‌آمیز بنا به انتخاب خود راه‌حل آن را جستجو نمایند. مواردی عیناً در ماده (۳۶) اساسنامه دیوان دائمی دادگستری و سلف آن در این رابطه ذکر شده‌اند که عبارتند از: الف) تفسیر یک معاهده؛ ب) هرگونه مسئله حقوق بین‌الملل؛ ج) وجود هر واقعیتهایی که در صورت اثبات، نقض تعهد بین‌المللی باشد؛ د) ماهیت یا میزان جبران خسارت برای نقض یک تعهد بین‌المللی. از طرفی سند قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت نیز از کلیه کشورهای دیگر می‌خواهد که از هر اقدامی که منجر به تشدید و گسترش بیشتر منازعه گردد، خودداری کنند و اجرای قطعنامه حاضر را تسهیل کنند. در این قطعنامه از دبیرکل درخواست شده تا با مشورت با ایران و عراق، مسئله ارجاع تحقیق درباره مسئولیت منازعه به هیئت بی‌طرفی را بررسی کنند و هرچه زودتر به شورای امنیت گزارش دهد. با تصدیق ابعاد عظیم خساراتی که در طول منازعه داده شده و ضرورت تلاش‌های بازسازی با کمک‌های مناسب بین‌المللی پس از خاتمه منازعه، از دبیرکل درخواست می‌کند که گروهی از کارشناسان را برای بررسی مسئله بازسازی تعیین و به شورای امنیت گزارش کند. همچنین این قطعنامه از دبیرکل درخواست می‌کند از طریق مشورت با ایران و عراق و سایر کشورهای منطقه، راه‌های افزایش امنیت و ثبات منطقه را بررسی کند. در قوانین داخلی کشور ما نیز طبق اصل ۳۴ قانون اساسی، دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می‌تواند به منظور دادخواهی به دادگاه‌های صالح رجوع نماید. همه افراد ملت حق دارند این‌گونه دادگاه‌ها را در دسترس داشته باشند و هیچ‌کس را نمی‌توان از دادگاهی که به موجب قانون حق مراجعه به آن را دارد منع کرد. مطالبه غرامات ناشی از جنگ همواره یکی از مطالبات عمومی جامعه‌ای بوده که زیان‌هایی را از مخاصمات مسلحانه متحمل شده است. معمولاً در این مسیر، دولت‌های متخاصم از طریق انعقاد موافقتنامه صلح، موافقتنامه پرداخت یکجا، تأسیس صندوق جبران خسارات و انواع دیگر توافقات و سازوکارها، سعی در جبران زیان‌های وارده به قربانیان و زیاندیدگان از مخاصمه داشته‌اند. مطالبه غرامات ناشی از جنگ تحمیلی عراق علیه ایران نیز از این امر مستثنا نبوده و نیست. در عین حال همان‌طور که مورد بررسی قرار گرفت روش‌های مختلف قضایی و غیر قضایی دادخواهی در زمینه خسارات ناشی از مین‌های جنگی در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران وجود دارند. با تمام این اوصاف مسئله مرور زمان نیز موضوع دیگری است که باید در راستای دعوای مطروحه در نظر گرفته شود و باید گفت که مطرح

کردن دریافت غرامت به‌طور مستمر از سوی کشور ما ایران به خودی خود به منزله عدول نکردن از حق دریافت غرامت تلقی می‌شود.

منابع

کتاب‌ها

- درودیان، محمد. (۱۳۹۵). تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق / پیش‌درآمدی بر یک نظریه. مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس. چاپ اول. ص ۴۷۶.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا. (۱۳۹۰). حقوق بین‌الملل عمومی. انتشارات گنج دانش. چاپ چهارم. تهران. ص ۴۵۹.
- مقتدر، هوشنگ. (۱۳۸۳). حقوق بین‌الملل عمومی. انتشارات مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه. چاپ نهم. ص ۲۵۸.
- ممتاز، جمشید. (۱۳۷۶). مذاکرات ایران و عراق به منظور اجرای قطعنامه ۵۹۸ شورای امنیت، در جمشید ممتاز (با همکاری امیرحسین رنجبریان). ایران و حقوق بین‌الملل، تهران: دادگستر. صص. ۷۹-۸۰.
- ولایتی، علی‌اکبر. (۱۳۷۶). تاریخ سیاسی جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران. دفتر نشر فرهنگ اسلامی. چاپ اول، سال ۷۶. ص ۵۰۴.

مقالات

- اردبیلی، محمدعلی؛ حبیب‌زاده، محمدباقر و فخر بناب، حسین. (۱۳۸۵). نسل‌کشی و ضرورت جرم‌انگاری آن در حقوق ایران، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰. ش ۳. ص ۲۲.
- ثقفی‌نیا، مسعود؛ مقصودی دماوندی، افشین و همکاران. (۱۳۸۳). بررسی آسیب‌های ناشی از مین‌های خنثی‌نشده ضد نفر و راه‌های کاهش آن، مجله طب نظامی، زمستان ۱۳۸۳، شماره ۶ (۴). صص ۲۹۳-۳۰۰.
- حکیمی‌ها، سعید و ضیایی، سید یاسر. (۱۳۹۲). صلاحیت جهانی در جرایم جنگی از منظر حقوق ایران. فصلنامه آفاق امنیت، سال پنجم، شماره بیست و یکم، زمستان ۱۳۹۲، ص ۱۵۳.
- داعی، علی. (۱۳۸۶). مسئولیت بین‌المللی نقض حقوق اسیران جنگی ایرانی در عراق. مجله حقوقی، نشریه مرکز امور حقوقی بین‌المللی معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری. شماره سی و هشتم، بهار - تابستان ۱۳۸۶، صص ۹۱-۱۲۲.

- سروش، احمدرضا؛ زرگر، موسی و همکاران. (۱۳۸۵). خسارات انسانی ناشی از انفجار مین، پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۵، ص ۱۳۲.
- شریعت باقری، محمدجواد. (۱۳۸۲). اعمال صلاحیت جهانی در رابطه با جرایم سنگین بشری، مجله حقوقی بین‌المللی، ش ۲۸، ص ۱۰۰.
- عابدینی، عبدالله و بهری خیای، بهمن. (۱۴۰۱). مبانی صلاحیتی دیوان بین‌المللی دادگستری در جبران خسارت از جنگ عراق علیه ایران. فصلنامه تحقیقات حقوقی، ش ۲، صص ۳۹۹-۴۰۰.
- عیدی پور، علی. (۱۳۹۴). راهکارهای ایران برای دریافت غرامت جنگی از عراق. فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، سال دوازدهم، ش ۴۶، صص ۱۷۴-۱۵۳.
- فخرانیان، حسین؛ طاهری، عباس. (۱۳۸۷). روش‌های احتراقی و انفجاری در خنثی‌سازی مین‌ها، تحقیق و توسعه مواد پرانرژی. سال چهارم، شماره ۲، شماره پیاپی ۷، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، ص ۶۷.
- قربانی، احمد؛ عابدی، محمدحسن و همکاران. (۱۳۸۸). اپیدمیولوژی ضایعات و کشته‌شدگان ناشی از مین و مواد انفجاری به جای مانده از جنگ تحمیلی عراق علیه ایران طی سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۷۵ در پنج استان مرزی کشور جمهوری اسلامی ایران. مجله علمی پزشکی قانونی. ش ۳، پاییز ۱۳۸۸، صص ۱۸۸-۱۸۲.
- قریشی، سیدرسول و نیاورانی، صایر. (۱۴۰۱). تعهدات دولت عراق درخصوص مناطق مین‌گذاری‌شده ایران در جنگ تحمیلی. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۲، ش ۱. بهار ۱۴۰۱، صص ۴۸۵-۵۰۵، ص ۲.
- موسوی، امیرحسین و فراست، حلیه. (۱۴۰۳). راهکارها و دریافت غرامت از دولت عراق برای جنگ هشت ساله. هجدهمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران. تهران. ص ۹.

پایاننامه‌ها

- خورشیدوند، اشرف. (۱۳۹۴). روش جبران خسارت زیان‌دیدگان جنگ تحمیلی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر بختیار عباسلو. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی دانشکده حقوق، گروه حقوق خصوصی، زمستان ۱۳۹۴.
- رجب‌پور، سهیلا. (۱۳۸۸). جبران خسارت در پرتو مسئولیت دولت عراق در تجاوز و اشغال جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر حسین شریفی طرازکوهی. دانشگاه پیام نور، دانشکده علوم انسانی، مرکز تهران، گروه حقوق بین‌الملل، بهمن ۱۳۸۸.

وبگاه

- ایران دلیل عمده خود برای نپیوستن به کنوانسیون را محافظت از مرزهای زمینی کشور و پیشگیری از ورود شبه نظامیان و گروه‌های مسلح معارض به خاک کشور عنوان کرده است. بنگرید: 'Mine Ban Policy', *Monitor*, 2020 <<http://www.the-monitor.org/en-gb/reports/2020/iran/mine-ban-policy.aspx>> [accessed 5 May 2023].

- وبسایت دفتر اقدام علیه مین سازمان ملل متحد بنگرید:

<https://www.unmas.org/>

- ماده ۵۱ پروتکل الحاقی اول کنوانسیون‌های ژنو به موضوع حفاظت از غیر نظامیان و اهداف غیر نظامی در زمان مخاصمات مسلحانه می‌پردازد. این ماده تأکید می‌کند که طرف‌های مخاصمه باید همواره بین غیر نظامیان و اهداف نظامی تمایز قائل شوند و از حملات به غیر نظامیان و اهداف غیر نظامی خودداری کنند. ر.ک.

International Committee of the Red Cross (ICRC): <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-51>

Books (In Persian)

- Daroudian, Mohammad. (2016). "Analysis of the Iran-Iraq War/A Preface to a Theory". Sacred Defense Documents and Research Center. First edition. p. 476.
- Ziaei Bigdali, Mohammad Reza. (2011). "Public International Law". Ganj Danesh Publications. 40th edition. Tehran. p. 459.
- Moqtaddar, Houshang. (2004). "Public International Law". Center for Political and International Studies, Ministry of Foreign Affairs. 9th edition. p. 258.
- Mumtaz, Jamshid. Year (1997). "Negotiations between Iran and Iraq for the Implementation of Security Council Resolution 598, in Jamshid Mumtaz (with the collaboration of Amir Hossein Ranjbarian). Iran and International Law, Tehran: Dadgostar. pp. 79-80.
- Velayati, Ali Akbar, (1997). "Political History of the War of Iraq's Imposed War against the Islamic Republic of Iran". Islamic Culture Publishing House. First edition, 2007. p. 504.

Articles (In Persian)

- Ardebili Mohammad Ali, Mohammad Bagher Habibzadeh and Fakhri Bonab Hossein (2006). Genocide and the necessity of its criminalization in Iranian law,» *Quarterly Journal of Humanities*, Volume 10. No. 3. p. 22.
- Saghafinia Masoud, Maghsoudi Damavandi Afshin et al. 2004. "Investigation of the damage caused by unneutralized antipersonnel mines and ways to reduce it", *Journal of Military Medicine*. Winter 2004, No. 6 (4). pp. 293-300.

- Hakimiha, Saeed and Ziaei, Seyyed Yaser. 2013. (Universal jurisdiction over war crimes from the perspective of Iranian law). Quarterly Journal of Security Horizons, Year 5, No. 21-Winter 2013, p. 153.
- Daei, Ali. (2007). "International Responsibility for Violating the Rights of Iranian Prisoners of War in Iraq". Legal Magazine, Publication of the Center for International Legal Affairs of the Legal and Parliamentary Affairs Office of the President. Issue 38. Spring-Summer 2007. pp. 91-122.
- Soroush, Ahmad Reza. Zargar, Musa et al. 2006. "Human Damages Caused by Mine Explosions", Veterans Engineering and Medical Sciences Research Institute. First Edition. Winter 2006. p. 132.
- Shariat Bagheri, Mohammad Javad 2003, "Exercising Universal Jurisdiction in Relation to Serious Crimes against Humanity," International Legal Magazine, Vol. 28. p. 100.
- Abedini, Abdollah and Bahri Khiawi, Bahman. 2002. (Jurisdictional Basis of the International Court of Justice in Compensation for Damages from the Iraq War against Iran). Legal Research Quarterly, Vol. 2. pp. 399-400.
- Eidipour, Ali. (2015). "Iran's Strategies for Receiving War Reparations from Iraq". International Studies Quarterly (ISJ), Year 12, No. 46. pp. 153-174.
- Fakhraian Hossein, Taheri Abbas. 2008. "Combustion and Explosive Methods in Mine Neutralization", Research and Development of High-Energy Materials. Year 4, No. -2- Consecutive No. -7. Fall and Winter 2008. p. 67..
- Ghorbani, Ahmad. Abedi, Mohammad Hassan et al. 2009. "Epidemiology of casualties and deaths caused by mines and explosives left over from the Iraq-Iran war during the years 1386-1375 in five border provinces of the Islamic Republic of Iran". Forensic Science Journal. No. 3. Fall 2009, pp. 182-188.
- Qureshi, Seyed Rasoul and Niavarani, Sayer, 2015. "The Iraqi government's commitments regarding Iran's mined areas in the imposed war". Quarterly Journal of Public Law Studies, Volume 52, Issue 1. Spring 2015. 485-505. P. 2.
- Mousavi, Amir Hossein and Farast, Hiliyeh. (2015). "Solutions and receiving compensation from the Iraqi government for the eight-year war". The 18th National Conference on Management and Humanities Research in Iran. Tehran. P. 9.

Theses (In Persian)

- Khorshidvand, Ashraf. Method of compensating victims of the imposed war. Master's thesis, supervisor: Dr. Bakhtiar Abbaslou. Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Faculty of Law, Department of Private Law. Winter 2015.

- Rajabpour, Soheila. Compensation in light of the responsibility of the Iraqi government in the aggression and occupation of the Islamic Republic of Iran. Master's thesis, supervisor: Dr. Hossein Sharifi Tarazkouhi. Payam Noor University, Faculty of Humanities. Tehran Center, Department of International Law. February 2009.

Website: (In Persian)

- Iran has cited the protection of the country's land borders and the prevention of militants and armed opposition groups from entering the country as its main reason for not joining the convention. See:

'Mine Ban Policy', Monitor, 2020 <<http://www.the-monitor.org/en-gb/reports/2020/iran/mine-ban-policy.aspx>> [accessed 5 May 2023].

- See the website of the United Nations Mine Action Office:

<https://www.unmas.org/>

- Article 51 of Additional Protocol I to the Geneva Conventions addresses the issue of the protection of civilians and civilian objects in times of armed conflict. This article emphasizes that parties to the conflict must always distinguish between civilians and military objectives and refrain from attacks on civilians and civilian objects. See International Committee of the Red Cross (ICRC): <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-51>

References

Books

- Andre, Tunc (1983), International Encyclopedia of comparative law, V. 11.2, Ch. 8-35

- Rabinovitch, Ryan (2004), "Universal Jurisdiction In Abstentia", *Fordham International Law Journal*, Vol.28, Issue 2. P. 523.

- Stover, Eric (1991). «Asia Watch. Landmines in Cambodia: The Cowards War». Boston, MA: Physicians for Human Rights, p. 70.

- Power, S. (2002). A Problem from Hell: America and Age of Genocide, p. 72. Online-Book. <http://www.bookrags.com/studyguide-a-problem-from-hell/>

Articles

- Andersson N, Palha-be-Sousa C, Paredes S. Social Cost of Landmines in four Countries: Afghanistan, Bosnia, Cambodia, and Mozambique. *BMJ* 1995; 311: 718-21.

- Coupland RM. Assistance for victims of anti-personnel mines: needs, Constraints and Strategy. Geneva: International Committee of the Red Cross; 1997. P. 1-30.

- Esam M.A. Hussein Edward J. Waller. Landmine Detection: The Problem and the Challenge For a shorter version of this article see: Applied Radiation and Isotopes, Volume 53, pp. 557-563, 2000.
- Henigsberg N, Lagerkvist B, Matek Z, Kostovic I. War Victims in need of Physical Rehabilitation in Croatia. Scandinavian Journal of Social Medicine 1997; 25: 202-6.
- Hussein EMA, Hussein Waller EJ. Landmine Detection: The problem and the challenge. Applied Radiation and isotopes. 53: 557-63.
- Newman RD, Mercer MA: Environmental health consequences of landmine. Int J Occup Environ Health. 2000 Jul-Sep; 6(3): 243-8.
- Nicolas E.Walsh¹ & Wendy S.Walsh², Rehabilitation of Landmine Victims-the Ultimate Challenge, Bulletin of the World Health Organization 2003, 81 (9).
- Sorosh A, Sorosh M, Zargar M, Falahati F, Khaji A, Khateri Sh. The Human Costs of Landmine & UXOs.1st, IRAN: jmerc; 2006: 1-10. [Persian].
- Stover E. Keller As, Cobey J.Sopheap S. The medical and Social Cosequences of land mines in Cambodia. Jamma. 1994; 272: 331-6.

Documents

- (CCW) Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects.
- Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personal Mines and on their Destruction (concluded 18 September 1997, opened for signature 3December 1997, entered into force 1 March 1999) 2056UNTS 211 (Ottawa Treaty) art 2; Types of landmines, Geneva International Center for Humanitarian Demining <https://www.gichd.org/en/explosive-ordance/type-of-landmines/> [accessed 5May 2023]./
- Final Document of the Second Review Conference of the States Parties to the CCW, Geneva, December 11-21, 2001, UN Doc. CCW/CONF.II/2, available at: <http://daccess-ods.un.org/TMP/3379048.html> (15 October 2011).
- Protocol on Explosive Remnant of War (Protocol V), 2003, available at:[http://www.unog.ch/8025_6EDD006B8954/\(http Assets\)/5484D315570AC857C12571DE005D6498/\\$file/Protocol+Explosive+Remnants+of+War.pdf](http://www.unog.ch/8025_6EDD006B8954/(http+Assets)/5484D315570AC857C12571DE005D6498/$file/Protocol+Explosive+Remnants+of+War.pdf) (13 July 2011).
- The Convention of Cluster Munitions: A Commentary, 2010, op.cit., pp. 12-13, par. 0.22.
- The Ottawa Convention, The treaty was concluded on September 18, 1997, and opened for signature in Ottawa, Canada, from December 3-4, 1997. It entered into force on March 1, 1999.

- United Nations Children's Fund (UNICEF) Landmines and Small Arms Team UNICEF House, New York, NY 10017, USA
- United Nations Department for Disarmament Affairs (DDA) -United Nations, Room S-3170, New York, NY 10017, USA
- UN Department of Peacekeeping Operations (DPKO) United Nations, 37th Floor, New York, NY USA 10017
- United Nations Development Programme (UNDP) Mine Action Team One United Nations Plaza, 20th Floor, New York, NY 10017, USA
- United Nations Office for Project Services (UNOPS) The Chrysler Building, 405 Lexington Avenue, New York, NY 10174, USA.

Case-law:

- The Prosecutor v. Slobodan Milošević (Case No. IT 0475), <https://www.icty.org/case/milosevic>
- The Prosecutor v. Radovan Karadžić (case No. IT-95-5/18), <http://www.icty.org/case/karadzic>
- 3-The Prosecutor v. Duško Tadić (Case No. IT-94-1), <https://www.icty.org/case/tadic>

Reports:

- Doswald-Beck L, Herby P, Dorais-Slakmon J: Basic facts: the human cost of landmines. Geneva: International Committee of the Red Cross; 1995. ICRC Fact Sheet 1-01-1995.
- HRW, *Fatally Flawed: Cluster Bombs and Their Use by the United States in Afghanistan*, Vol. 14, No. 7 (G), December 2002.
- HRW, *Off Target: The Conduct of the War and Civilian Casualties in Iraq*, (Washington, DC: Human Rights Watch, 2003).par.2, <https://www.hrw.org/report/2003/12/11/target/conduct-war-and-civilian-casualties-iraq>.
- The online version of landmine Monitor Report 2005, p. 725, www.icbl.org/lm/2005/-24k.

Websites:

- Garwin, R. L. and Husbands, Jo L., "Progress in humanitarian demining: Technical and policy challenges", Xth Amaldi conference, Paris, (1997), <http://www.fas.org/rlg/de-mining.htm>.
- https://fa.wikipedia.org/wiki/#cite_note-3
- <https://press.un.org/en/1999/sc6904.doc.htm>
- <https://www.fao.org/2/ca9314en/ca9314en.pdf>
- <https://www.gichd.org/en/about-us>
- <https://www.ohchr.org/en/issues/mines>
- <https://www.who.int/>
- <https://worlbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/mine-action>

- <https://www.unhcr.org/mine-action.html>
- <https://www.unocha.org/topics/mine-action>
- UNICEF Calls for universal ban of landmines at 10 year review of the Anti-personal ban conversation. Available from: http://www.unicef.org/media/media_52006.html.
- United Nations Mine Action Service (UNMAS) Two United Nations Plaza, 6th Floor, New York, NY USA 10017, USA, dpko-unmas@un.org.
- www.mineactionstandards.org.